

פרק 5 – גלייניץ – וארשה – ישראל

אחרי מפגש לבבי עם משפחת פליישר ועם האנשים שהחביאו במשך תקופה ארוכה, הלכנו אל טוסייה. טוסייה – האישה הנאמנה בכתה. דיברנו ארוכות על הכל, שאלנו אודות מכרים. אך לחיים חוקים משלהם, כידוע, ואבא כבר למחרת היום נרשם לעבודה. אני ואמא התחלנו בחיפושים אחרי מקום מגורים וכן בבירורים בעניין לימודי. ביתנו ברחוב טרוסקבייצקה היה כבר תפוס על-ידי משרדים, ואנחנו קיבלנו לחילופין דירה יפה במקום קרוב, בביתו של טרלצקי ברח' פודבאלה. והתחלנו לרכוש ולהשיג ריהוט. הבאנו את רהיטי חדר-האוכל שלנו לשעבר אשר שרדו אצל אחד המטופלים של אבא. חדר שינה קנינו אצל מכרים. במרוץ הזמן הצלחנו לרהט חדר-עבודה של אבא וכן מטבח. הדירה לבשה מראה רגיל המתאים לגור בה.

ובינתיים יכולנו לפגוש אי-אלו ניצולים מן הבערה הגדולה. הם היו דלים, עלובים, כחושים ולעיתים חולים. לא אשכח, כיצד מספר ימים אחרי שהגענו למקום, כשעברנו ליד רחוב שולק, שמנו לב לאיש חיוור בעל זקן ארוך יושב על מדרגות שהובילו פעם לבית-קפה, נשען על מקל. וכאשר רצינו לעבור לידו בלי לשים-לב, הוא קרא לנו ואז היכרנו אותו: היה זה יזיו פרידמן אשר שרד במחבוא במשך עשרים חודשים בתנאים מחפירים. נע בקושי רב. במצב דומה היו גם אחרים.

מאוחר מהרגיל החלו הלימודים. הפעם ביקרתי בבית-הספר האדום. מבית-ספרי בביאלה או יאדביגה לא נותר איש. אי-אלו מתוך חברי החדשים הכרתי מלפני המלחמה, כי למדו עם ריסייק פסטורנק. ואי-אלו, כמו המילנובים-בני הקצב, הכרתי מקרוב מאותו הזמן, כאשר בשנת 1939 עברנו לדירה ברחוב טרוסקבייצקה. בית-הספר האדום, בו למדנו בשפה הפולנית, היה מחולק לבנות ולבנים. כאן עוד לא הייתה נהוגה השיטה של לימודים במעורב, ושם במחלקה לבנות היו לי כמה מכרות: אירקה ומלקו, מריסיה מורוז, לנה ריבק, רניה שנאפ, וליצקה ז'נקובסקה. תקופת בית-הספר בעצם לא נשארו בזיכרוני אירועים שכדאי לציין. היו לכך כמה סיבות, את החשובה מהן הייתה אי-וודאות לגבי יום המחר, וזה גרם לחוסר התקשרות בין התלמידים. הסיבה העיקרית נבעה מהמעצרים שערכו שלטונות הנ.ק.ו.ד. בקרב אנשי המחתרות שפעלו בתקופת הכיבוש הנאצי. ובמיוחד בקרב חברי הא.ק. וכתוצאה מכך, לאחר חופשת-החורף מספר התלמידים בכיתתי צומצם בכמחצית לעומת תחילת השנה. הייתי יהודי יחיד בכיתה ואישית לא חשתי בעיה כלשהי בבית-הספר, אך מחוץ לכותלי בית-הספר היחסים החברתיים בין התלמידים היו מצומצמים. כנראה הייתה זו השפעה של הכיבוש והתקומה והאנטישמיות המושרשת עמוק בקרב האוכלוסייה המקומית. אני התיידדתי עם בוגוס' יארוש, שהיה מוכשר במיוחד בלימודים ריאליים. הוא זה שלימד אותי להבין את מקצוע הכימיה, ואף להדביק אותי באהבה אליה. וכפי שהתקרב סוף המלחמה דובר בדרוהוביץ' שהרוסים יישארו בחבל ארץ זו "לזמן ארוך וברצינות" ... וכתוצאה מכך – הרפטריאציה – חזרתם של אזרחים פולניים לשעבר

למולדתם – לפולין בגבולותיה החדשים, לאזורים החדשים – הישנים, שהוחזרו למולדת. וכבר מתחילת מאי התחלנו להתכונן למסע אל הלא נודע. ושוב חיסול הדירה, ושוב אריזת החפצים, ושוב מכירה ורכישה. ורק השלמתי את לימודי ובתחילת יולי יצאנו בטרנספורט מערבה. מעניין שעזבתי את דרוהוביץ' בלי רגשות מיוחדים. אינני זוכר, שחשתי געגועים או צער בעוזבי את עיר מולדתי לתמיד. זה בטח אחת התוצאות של תקופת הכיבוש. ואולי טוב לעזוב את המקומות, שכל פינה וכל בית בהם נשא זיכרונות כה רבים. זיכרונות של משהו, שלא ישוב עוד ורק יגרום לזכור את השנים שעברו. במשך שבוע ימים במזג אויר קיצי ונעים, נסענו בטרנספורט שלנו המורכב מקרונות-משא, לכיוון שלזיה – שלונסק. דרכנו הובילה במרגלות הקרפטים דרך יאסלו וביילסקו, בדומה לרכבת פרטית. עצרנו במקומות טובים ויפים למרחץ או למנוחה בצל. בערבים המקומות הללו סומנו במדורות רבים ובהדהוד שירים בצוותא. והנה – שלונסק שבו דובר כה הרבה לפני המלחמה. אז היו אומרים "פולין-א". שלונסק קיבל את פנינו ביער של ארובות, בצריחי מכרות וערמות פסולת חום-שחור. ענני עדן, אבק ואדים כיסו את השמש. מעטים ירדו בקאטוביצה, רק אם הייתה להם משפחה שם. הטרנספורט כוון לגליביץ', עיר שזה עתה חוברה לפולין. וכך, כאן, בגליביץ' התחלנו את חיינו המחודשים.

למשך מספר ימים התגוררנו אצל קובה – זה מהמקלט – אשר הגיע קודם, ואחר-כך עברנו לרחוב דבורצובה במספר 16. שוב סידור, ריהוט והתאמה של המקום החדש למגורים. כמה פעמים – אותם הדברים ! אבא התחיל לעבוד בבית-חולים ואני התעניינתי בהמשך לימודי. התברר שבסוף אוגוסט יש לעבור בחינות – "בגרות קטנה" כדי להתקבל לקורס מזורז בן שנה אחת לבגרות בליצאום. צריך היה להתכונן ולהשלים את ידיעותיי. ואז פגשתי את קארול פנקייביץ' אותו הכרתי עוד מ"גליציה" (שם אבא עבד הרבה שנים) וכן חבר חדש – טוריאנובסקי והחלטנו להתכונן ביחד. האמת היא, שלא לקחנו יותר מדי ברצינות את הבחינה הזאת, כי הרי עקב המלחמה לא למדנו באופן מסודר, אלא מפעם לפעם, ולכן חשבנו שמגיע לנו יחס מיוחד, מים תעריף מוזל. אך ציפתה לנו הפתעה: חבר המורים בעלי ידע והסמכה מלפני המלחמה, ברובם אזרחים-חוזרים מעבר לנהר הבוג, התייחסו לבחינה במלא הרצינות. לקראת הבחינה במתמטיקה מיקמו אותנו בכיתה כל אחד לחוד, וגם הבחינה בפולנית היה לא יותר קל. וכך החבורה שלנו הזיעה היטב במתמטיקה, ובאשר לפולנית – רב התלמידים בחרו לכתוב בנושא חופשי. אחרי הבדיקה נפלו שלושה מתוך עשרים וכמה וכעבור יומיים החלה בחינה בעל-פה. בכיתה אחת מרווחת בתיכון בגורנה-ואלה, ליד השולחנות המסודרים במרחק מה זה מזה, ישבו המורים ובצורה זאת עברנו מאחד לשני בתשובות-כל אחד ממקצועו. מעניין שהיה גם כומר, אשר בחן בענייני דת. כנראה לא כולם הספיקו לתפוס את המציאות החדשה והמשיכו במסלול הישן. הכומר היה האחרון מבין השואלים. כאשר השלמתי את תשובותיי בפני כל הבוחנים, ופניתי ליציאה, הכומר גמר לשאול את התלמיד האחרון וראה אותי מתכונן לצאת. הוא קרא לי ולפני שהספקתי להגיד דבר, נפלה מפיו שאלה. חיכיתי מספר שניות והתקרבתי אליו באומרי, "אני יהודי". הוא הסתכל עלי ושיחרר אותי, עוד הביט אחרי בדרך לדלת ואני סגרתי את הדלת מאחורי. כעבור זמן לא רב התחלנו ללמוד בערבים בקורס מזורז.

טרנספורטים רצופים זה אחר זה עם רפטריאנטים – אזרחים חוזרים – מילאו את העיר גלייביץ' ויותר ויותר נשמע ברחובות המבט המזרחי שלנו לצדו המיוחד של שלונסק והלשון הגרמנית ההולכת ופוחתת. הגרמנים אשר עוד נותרו, העדיפו לעבור אל משלהם. זכור לי שפעם בערב כשחזרתי הביתה ברחוב מרצין-טשודה, נעצרה על ידי מכונית, הנהג פתח את חלונו ושאל היכן נמצא רחוב מסוים. לא היה לי מושג, שהרי לא מזמן גרנו כאן וגם משום שאי-אלו רחובות נשאו שמם בגרמנית. עניתי לו: "אדוני, איך אני אדע איפה הרחוב?!"

..... בסלנג מזרח-פולני. הנהג חייך ואמר: "אם אתה מדבר בסלנג כזה, אז כיצד תדע היכן הרחוב?" – ונסע.

באותה תקופה נפתחה מסעדה ברחוב זביציינסטבה (הניצחון) בשם "אואזה" הייתה שם תזמורת טובה והיינו הולכים לשם עם קארול ובכל מוצאי-שבת. לעתים קרובות: בירה, דג-מלוח ולעתים יי"ש – כפי שנהוג אצל הסטודנטים הצעירים. האווירה הייתה שם ביתית, כי רב המבקרים היו מלבוב, הבאציארים ורוכלים מסוג מעולה בעלי כסף מזומן רב, ולכן השולחנות היו ערוכים היטב עם כל מיני מאכלים והרבה וודקה. וכאשר המשתתפים במשתה היו בגילופין די-הצורך, אז התזמורת, כמו פסיכולוג טוב, פתחה בפסטיבל של שירי לבוב, אותם השירים הזכורים מ"גלי-לבוב" הקרובים וכה רחוקים, או מהופעתם של טונצ'יו ושצ'פצ'יו. וכל האולם, כולל המלצרים, אשר גם הם הגיעו מהמזרח, ואפילו חיילים סובייטים הצטרפו למקהלה. אי-אלו הזילו דמעה ומיד הצטרפו לזמזום שירים זכורים מסרטים "הלב בתרמיל-גב" או "שירים אסורים", או "פרג אדום על מונטה קאסינו". לפעמים החיילים הסובייטים היו מופיעים בקונצרט משלהם, עשיר במיוחד בריקודים. ואז על הפרקט הופיעו "צ'סטושקי", "פריסיודי", ריקודים אופייניים עם קפיצות למעלה וריקודים על הברכיים. מסמר הערב היה תמיד הופעתו של אחד המבקרים הקבועים, קצין סובייטי, ממוצא סטרי בריקוד עם חרבות "של חציטוריאן". הנוכחים היו סובבים איתו במעגל המחיאות-כפיים המתגברות עם קצב הריקוד. הו, ראינו שם גם ראינו דברים שראויים לציון מיוחד, והידידות פולנית-סובייטית הייתה פה מגובשת יותר טוב מאשר הידידות המצווה מלמעלה מטעם השלטונות.

ושבו הייתי יהודי יחידי בכיתה. וכפי שכבר ציינתי, תקופת הכיבוש השאירה את אותותיה, חיי היו לא קלים במיוחד. לעתים היה קורה שבזמן השיעור ניתן היה לשמוע אמרות או בדיחות – גנאי על יהודים, המחזקות אפילו – ראה איזה פלא – על-ידי המרצים. צריך היה להעביר בעצבים חזקים ורצון טוב על מנת להגשים את תוכניותיי במצבים כה קשים. ערב אחד, כשחזרתי מבית-הספר, עייף ומיוגע עקב במצב, שאלתי את אבי, האם כדאי להמשיך בלימודים. אבא עקב אחרי מצבי מזה זמן רב והיה מודאג ומוטרד. לכן שאלתי לא הפתיעה אותי, אך העריך את המצב כפי שהוא וקבע שאני חייב להמשיך וללמוד, אין ברירה, צריך להחזיק מעמד אך ידוע, שבמרוצת הזמן השגת תעודת בגרות זה הדבר הנכון. למדתי איפה והשתדלתי להוציא ציונים גבוהים.

באותו זמן עצמו, בכיתה שניה מקבילה למד וילוס' פליישר. בהפסקות היינו נפגשים, מוסיפים עידוד ומתחלקים בניסיונותינו. וכפי שבלי הרף הייתה מזכירה לנו התעמולה, זו לא הייתה פולין של אז, אלא פולין העממית, החדשה. יום אחד, בשעת שיעור שני תלמידים, כאילו בהסכמה, קמו והשמיעו את הערותיהם אודות נכונות פועלו של משטר-

היטלר לגבי היהודים. ואז קם וילוס' וסטר חזק בפניו של אחד מהם. וילוס' ניצל את רגעי התדהמה והבלבול ועזב במהרה את הכיתה ואת בית-הספר. היה זה מזלו. כעבור מספר רגעים יצאו כמה בריונים, הסתובבו ליד בית-הספר בכוונה להזכיר לוילוס' את מה שהם למדו בזמן הכיבוש ואף בזמנים שלפני המלחמה. וילוס', כמובן, לא חזר עוד לבית-הספר והשיג תעודת-בגרות בתור אקסטריניסט – תלמיד-חוץ שלא מן המניין. אינני יודע מה גרם לשינוי היחס אלי, אולי היו אלה הציונים הטובים ואולי רצון חזק לשרוד. בכל אופן, ככל שהתקרב מועד הבגרות, גדל מעגל החברים סביבי, אי-אלו מהם נשארו ידידי הטובים כמו אבאס'קו רומאניץ או קייצ'יו. אבא עבד כרגיל במחלקתו בבית-החולים ואחרי הצהריים היה מקבל חולים בביתו. בזמן שאבא היה בבית-החולים ואני בבית-הספר, אמא נשארה בבית. יום אחד, היה זה בינואר או בפברואר 1946, יצאתי לבית-הספר בשעה שלוש בערך. ואמא נסעה לקטוביץ בעניין חשוב. אבא נשאר לבדו בבית וטיפל בחולים, כשחזרתי הביתה בסביבות השעה תשע ואבא פתח לי את הדלת, חשתי שמשוהו קרה. התברר, שאחרי שאבא סיים לבדוק את החולה האחרון, בסביבות השעה שבע, כעבור מספר דקות מישהו צלצל בדלת ונכנסו שני בריונים במסכות, אחד מהם מצויד באקדח חיבלו באבי והטילו עליו אימה, שדדו כל מה שהיה בבית ובין הדברים פרווה של אבא ואמא, כל מה שהצליחו ההורים להציל מהכיבוש, וברחו. אבא הצליח להשתחרר, טלפן למשטרה אך לא מצאו את הגנבים. החשד התמקם בחולה האחרון, שאבא בדק באותו ערב. הוא כבר ביקר אצלו מספר פעמים קודם-לכן והתמצא בתוכנית הבית. הוא ראה, שאבא נמצא בבית לבדו ויחד עם חברו לשוד, ניצל את ההזדמנות ומימש את זממו. החשדות הוכיחו את עצמן וכשהשוטרים ערכו חיפושים בביתו, נמצאו שם רק דברים לא חשובים. הוא קבע שהשותף השני המקרי לקח לעצמו את הרכוש. הגנב נדון לשתיים-שלוש שנות מאסר, ואנחנו נותרנו רק במה שנותר.

הגיע האביב, ועמו בחינת-הבגרות. הבחינות בכתב החלו במחצית יוני. עברתי אותן לא רע וכעבור מספר ימים ניגשנו לבחינות בעל-פה. הסדר היה לפי הא-ב ואני התייצבתי בקבוצה הראשונה שמנתה חמישה תלמידים: אנדרושוביץ, ביילטוביץ, פרידריחוביץ, הופמן וקמינסקי. התחלנו בסביבות השעה עשר, כשקודם צולמה תמונת מחזור עם המורים והמחנכים וסיימנו אחרי השעה אחת בתוצאות חיוביות. יום לפני-כן הזמנו ארוחת-צהריים משותפת ב"אואזה" ומייד דהרנו לשם במצב-רוח מרומם. גמרנו את הארוחה בשעה ארבע בקירוב. אנדרושוביץ, ביילטוביץ ופרידריחוביץ, בגילופין, הלכו ברחוב זביצייכסטרה (הניצחון) בכיוון השוק. קמינסקי חש ברע, לכן קראתי למדכבה והסעתי אותו לביתו ברחוב דבורצובה לא הרחק מרחוב ברליצקי ונסעתי לביתי. אני רק זוכר שנשכבתי על הספה – וראו הסרט נפסק. התעוררתי למחרת היום בצהריים, ככלל, בחינות הבגרות בכיתה הצליחו היטב ובסוף החודש נערכה מסיבה. ארוחת-ערב משותפת ואחר-כך ריקודים באולם ההתעמלות. זה יצא בדיוק יום לפני משאל-עם ציבורי ובמרוצת המסיבה ביקרו אצלנו אי-אלו שוטרים, אך המסיבה נערכה בלי הפרעות.

חופשת הקיץ חלפה בנעימים. ביקרתי אצל מכרים בשלזין-התחתית ובדרך פגשתי את וילוס', אשר שהה אצל דודו בגלוישיץ, את צ'רנולקה, אשר אחרי נישואיה לז'יז'ק, התגוררה בולבז'יק, כמו גם לונק, וכן את משפחת לבנברג בקמינינה-גורה. וכשחזרתי הביתה, ניגשתי לבחינה מוקדמת להתקבל לרפואה, למרות שלא הייתי מאושר יותר על-המידה בהתפתחות

הזאת – בעיר ורוצלב. שם ישבתי כמעט שבוע ימים וביקרתי אצל קרול, אשר התגורר כאן מזה חודש ימים עם משפחתו והתחיל ללמוד אדריכלות. הבחינות נערכו ברח' חלובינסקי אבל המצב היה לא הכי טוב, כי אחרי המלחמה הייתה דהירה ענקית ללימודי רפואה ועל כל מקום אחד באוניברסיטה היו עשרה ויותר מועמדים. כשהבנתי שהסיכויים שלי קלושים למדי, מיד אחרי הבחינה חזרתי לגלייביץ ועוד הספקתי לגשת לבחינות בטכניון ללימודי כימיה. האמת היא שהכיוון הזה היה יותר קרוב לליבי. בתחילת אוקטובר קיבלתי תשובה שלילית מורוצלב, אך עברתי את המסננת בגלייביץ בהצלחה, שם היחס היה כ- 1:5. אני זוכר כיצד בקבוצת המועמדים עמדתי לפני לשכת הנהלת האוניברסיטה ברחוב צ'נטוובסקה וחיכיתי יחד עם כולם שיוציאו את רשימת התלמידים שנתקבלו. וכל אחד חיפש את שמו. בנסיבות אלה הכרתי את ריסיק פופלבסק – לימים ידידי הטוב.

בחודש נובמבר החלו הלימודים בבניינים ברחוב מרצין סטשודה. יחד איתי היה בכימיה, אדס'קו, ומאוחר יותר הצטרפו לקבוצתנו וויטוס', פולטינסקי ואדס'קו גטניקייביץ. למדנו ביחד וביחד בילינו בזמן הפנוי. היה לי קשר עם יחזי קליצינסקי, הידיד המסור ביותר שלי, ועם סטשק גרוחובסקי, אותו הכרתי כעבור זמן מהצד הטוב ביותר. ביקרתי את הקבוצה מזבז'ה – את ריסי, צפ', מריסיה רחומקייביץ, סטסיה היילפרן ודנוסיה הורנונג. יש להודות שהקבוצה כולה בשנת הלימודים שלנו הייתה מלוכדת ולמרות הבדלי גיל והשקפות לא חשנו באי-הבנות. הקשבנו להרצאות, ערכנו אימונים וניסיונות, עברנו מבחנים ובחינות ולמדנו להכיר ולהעריך את המרצים שלנו. בשנה הראשונה עורר בנו כבוד מרמול-המורה למתמטיקה, אשר לימד בצורה מעולה ובמבטא הלבובייני. זכור הפיזיקאי פויכליק, אשר ידע את המקצוע היטב, אבל לא ידע כל-כך טוב להעבירו לתלמידים. מתוך המורים של המקצועות היסודיים הראשון היה פרופסור יקוב-מורה לכימיה לא-אורגנית. אני זוכר, כיצד הוא הסביר מבלי לחסוך בזמן את יסודות הכימיה בקבוצות – השביעית, השישית והחמישית – באותו סדר ועל יסוד הקבוצות הללו הסביר לנו כל מה שמהווה את מהות הכימיה ולא נותר לו להוסיף הרבה אודות היתר. היינו עדיין ירוקים ולא יכולנו עוד להבין מהו ההבדל בין בית-ספר רגיל וגבוה. באחד הסמינריונים פרופסור יקוב הנשאל, ענה: "רבותי! מכון לימודים גבוה לא מסוגל ללמד כל דבר הקשור למקצוע. משתדל להציג כיוונים יסודיים במקצוע הנלמד ולהכין את המתלמד כיצד והיכן חייב לחפש את הדברים הדרושים לו במהלך עבודתו היום-יומית, על-מנת שיוכל איתם למצוא, להסביר ולהשתמש בהם". הכלל הזה של יקוב הוכיחה את עצמו לגמרי. המעניין הוא, שאותם המתלמידים, אשר היו אפילו סטודנטים טובים, אך לא קיבלו לעצמם את הכלל הזה, לא הצליחו בעבודתם העתידית. לקבוצת המרצים הבלתי נשכחים שייך ללא ספק פרופסור לסיניאנסקי לטכנולוגיה אורגנית ופרופסור אוחנדושקו לטרמו-דינמיקה טכנית. הדיקן היה אז פרופסור יושט, אדם בעל רמה גבוהה ביותר. כולם היו במוצאם מפוליטכניקה הלבובאית.

האוניברסיטה זה לא רק לימודים, השתדלנו להחזיר לעצמנו את הזמן האבוד של שנות הכיבוש, והרי זהו חוק הנעורים. עת התקרב הקרנבל וכל אחת מהמחלקות השתדלה לארגן מסיבה טובה מחברתה, הסתובבנו כל שבת ברחוב קונרסקי אל המכניקים או ברחוב מרצין סטשודה של האלקטריקאים, וכעבור שבוע היינו אצל ה"בונים" ואחר-כך אצל הכימאים וסיימנו במסיבה חגיגית שנערכה באולם הגדול על-ידי ארגון הסטודנטים הפולנים. אני, יחד

עם וילה, ועם קבוצה שלמה של מכרים היינו באים בסביבות השעה עשר בלילה וגומרים בסביבות השעה חמש או שש לפנות בוקר. בינתיים נעלמה, "אואזה" והופיעה "ארביה", בית-קפה ממש על רמה עם תזמורת מעולה, שבו נערכו מסיבות "פייף-או-קלוק" (בחמש בערב) וכן תוכניות אומנותיות ואחר-כך ריקודים. החברה בהתאם, השייכות טוב ובין היתר מוכרת ונחמדה העלמה קאזיה. בעל-הבית, מווארשה ממושקף בשם פטאק התייחס במיוחד לסטודנטים. ולמרות שקשה היה בדרך כלל להשיג שולחן, הוא תמיד השאיר שניים או שלושה שולחנות עבורנו וכאן היינו מבליים את זמננו החופשי בנעימים.

העלמה גרוס רקדה נהדר והיינו יחד זוג טוב וזה היה צריך להיגמר בהתאם לתוכנית – כפי שניבא יצק פרידמן, אשר בעומדו נשען על הדלפק, צפה בנו, זאת אומרת – בנישואין. אך בעניינים אלה אין דבר בטוח, הנבואה של יצק לא התגשמה, כמו גם בנוגע לדנקה נהרצקה, ששינוי דבקנו בה.

בארץ המצב איכשהו התחיל להסתדר, למרות שמשידורי לונדון המגיעים בשעה שבע בערך, ניתן היה ללמוד על אי-הבנות הגדלות והולכות בין המעצמות ועל המלחמה הקרה המתקרבת. והנה, הפוגרום בקיילץ היווה עבור האוכלוסייה היהודית, אשר משלושה מיליון נפש לפני המלחמה שרדה כמאה שלוש אלף, האזעקה הראשונה והלם קשה. כבר העובדה שבמדינה, כביכול סוציאליסטית, בפולין העממית התרחש הדבר, במדינה שכה קשה סבלה בזמן הכיבוש הנאצי, היה להוכחה מספקת לכך שהאנטישמיות מושרשת עמוק בקרב העם ומה עוד, ויותר מזה – יש לה אוהדים רבים. ולמרות שהתעמולה הרשמית עשתה הכל כדי להמעיט את המקרה, לא ניתן היה להסתיר בפני העולם את הנרצחים הרבים והפצועים. כתוצאה מכך, יהודים חכמים ארזו את המטלטלים ועזבו את פולין. והם היו אלה שערכו בבוא הזמן את העלייה הלא-לגלית הראשונה לפלשתינה של אז. הוחלט שגם אני אצא מכאן. קודם למונכיום ושם אסיים את לימודי בפוליטכניקה של "האומות המאוחדות לעזרה ותמיכה" וכאשר נפרדתי מהורי וממכרי מצאתי את עצמי בקובוב כדי לצאת משם לצי'כוסלובקיה, נסגר הגבול ללא סיכוי לפתיחתו שנית. לא הייתה לי ברירה, חזרתי לגלייביץ כדי להמשיך שם בלימודים. ובינתיים התארגן בגלייביץ וועד יהודי ולידו ועד סטודנטים יהודיים. במרוצת הזמן זה הפך לארגון ציבורי-תרבותי של יהודי פולין. ולמרות שלא היו אלה ארגונים עצמאיים אלא בחסות מוסדות ממלכתיים, מלאו תפקיד נכבד ביותר. הם תרמו להשלמת הקבוצות בציבור היהודי ולהצלת אי-אלה אוצרות מהתרבות היהודית. היה זה בתקופת הקמת מדינת ישראל בזכות, הין היתר, תמיכתה של ברית-המועצות וארצות הדמוקרטיה העממית. היינו נפגשים, אנחנו המעטים בין הסטודנטים ששרדו את השואה, באולם מעון-האוניברסיטה או באולם אגודת הניצחון בהזדמנויות שונות ואירועים שונים מכאן הידידות שלי הרב-שנתית עם בן-עירי ליסייק הירשהורן ולוסייק ארנסט, הידידות שהחזיקה מעמד למרות ההפסקה של עשרים שנה. הם עזבו את פולין בשנת 1950. נפגשנו שוב בישראל בשנת 1969 הם ידעו להעריך באופן אמיתי את העתיד שלנו בפולין.

אחרי האירועים בקיילצה ניכר הלחץ בנוגע לעקירת שורשי הגזענות. התעמולה הממלכתית הרשמית הופנתה לכיוון זה, אבל הציבור לא גילה הבנה לכך, וכנראה העניין הושתק בחשש לתוצאותיו. ולכן אנו טמנו ראשינו בחול וחיינו מיום ליום. ובזירה הבינלאומית הדברים לא היו כלל משמכים. המלחמה הקרה, בעיית ברלין, המלחמה בקוריאה – כל זה

לא השפיע לטובה. בין האירועים העליזים כדאי לציין דבר שהתרחש אחר חזרתנו מחופשת הקיץ. כאשר אני עם ריסיק פופלבסקי הגענו לפביניצה על-יד לודז'. אדסיקו רומניץ ווויטוס' סולטינקי שהו במפעלי "בורוטה-זגיז". כשחזרנו לגליביץ, הרביעייה שלנו – עם אדסיקו גטניקייביץ ביחד – קבעה להיפגש במסעדה "מיסליבסקה" ברחוב זביצינסטבה (הניצחון). במוצאי שבת התיישבנו ליד שולחן בקומה ראשונה מעל לפרקט-משטח לריקודים ותזמורת – וחילקנו בינינו ידיעות והערות בנושא עבודות ההתמחות שלנו. היינו במצב-רוח מרומם וכשהתזמורת החלה לנגן, אדסיקו הוציא מכיסו דגם של חומר המעורר את מפרישי הריר המיוצר ב"בורוטה", ופיזר לכיוון השבשבת שהסתובבה למעלה לקירור המשטח. הראשון התעטש מישהו מהתזמורת ואחריו מישהו על המשטח ואנחנו יצאנו לאט-לאט, אחד אחרי השני מהמסעדה ובהיותנו בפרוזדור לא שמענו כבר את התזמורת אלא רק עטישה אדירה הדהדה באולם. זה בטח לא ארך זמן רב. זה בטח לא ארך זמן רב.

מיד אחרי סיום השנה הרביעית ללימודים קבלתי עבודה מקצועית במחלקת המכון למכרות בזבז'ה – ביסקופיצה ושם בו-בזמן שקדתי על עבודת-תעודת-גמר בניהולו של פרופסור בוגה, אשר ניהל את המחלקה. כעבור כשמונה חודשים, בהם עבדתי ובצעתי מחקרים בצורה נמרצת, בסוף שנת 1950 סיימתי את ניסיונותיי, עיבדתי את הנושא והגשתי אותו להערכה תוך המשך העבודה. והכנה לבחינת-דיפלומה. מצאתי את עצמי בקבוצת הנבחנים ב-7 לאפריל. השתדלתי להיות רגוע, לבשתי חליפה כהה, שתיתי דבר-מה ואמרתי, שאני יוצא לאוניברסיטה כדי לבחור את מועד הבחינה. הייתי השני, אחרי זבישק אוסטרובסקי. נתנו לי כ-55 דקות: 15 דקות להצגת העבודה ובמשך 40 דקות עניתי לשאלות הבוחנים. היו שאלות מסוגים שונים אך כולן השתייכו לנושא עבודת-הדיפלומה שלי. סיימתי וחשתי שהיה טוב. גם הערכת עבודתי על-ידי הבודקים החיובית תרמה לאווירה נוחה. בצהרים היה כבר מאחורי עוד בית-ספר אחד מלא זיכרונות, בו נולדו קשרי ידידות, אשר עמדו לא פעם במבחני החיים. בבית הפתעתי את כולם, החל מאמא, אשר מיד הודיעה טלפונית לאבא, אחריו לגרטה ואפילו הכלבה לליציה הריחה שמשהו חשוב התרחש. וכבר הגיע חג-הפסח ואני נסעתי אל המשפחה לקראקוב ובאותה הזדמנות ביקרתי אצל מכרי הטובים מגליביץ – משפחת רוגוב. מעניין לציין, שפעם בעת טיול עם בני-משפחתי בוואוול, ביום יפה לפני הצהרים, פתאום נבהלתי בתחושה, שהרי עלי ללמוד, שהרי יש לי עוד הרבה לעשות, להתכונן, אך במהרה המחשתי לעצמי, שהרי עברתי כבר את כל זה, שהכל כבר מאחורי. איזו הרגשה נהדרת! חזרתי לעבודה וכעבור זמן לא רב הגיעה חופשת-הקיץ אשר ביליתי בקריניצה. בספטמבר קבלתי קריאה להתייצב לצבא. בתחילה הופנית לרמברטוב, שם פגשתי כבר כעשרה אחרים ולאחר הקבלה הגעתי לווארשה לאחד ממפעלי התעשייה בתור נציג הצבא. לא עזרו לי שום בקשות, כי רוקוסובסקי, שכיהן כבר אז כשר ההגנה הסתמך על החוק שזה לא מכבר אושר, והוא מסמך אותו לגייס מומחים מכל תחום לשירות צבאי. הדבר לא מצא חן בעיני כל-כך. כי בשלונסק הייתה לי עבודה טובה וכן הישגים מקצועיים. היו לי שם מכרים וחברים וכמובן – ההורים. אך מצד השני, שמחתי להיות בווארשה ולפגוש את ריסיק פופלבסקי ואת צסיו, אשר השתייכו לאותה יחידה. וכך התחלתי את חיי – רווק בבירה והיות ואתי ביחד עבד פרד סמפר, לכן יחד איתו גרנו זמן-מה במלון "טרמינוס" ברחוב חמיילנה, ואחר-כך עברנו למלון לקצינים מרווח ונוח ברחוב מזובייצקה.

העיר וארשה, למרות העובדה שהרי היא נחרבה במידה לא מבוטלת, עשתה עלי רשם כביר ובמיוחד בתנועתה ובתנופת הבנייה שלה. בתקופה הראשונה הבנייה לצורכי דיור התרכזה באזורים המרוחקים כמו מוראנוב, מלינוב, וולה, ז'וליבוז', ביילני, פרגה ואוחוטה, ועכשיו היא התקרבה למרכז העיר – לסירודמייסציה, מירוב ומוקוטוב. הוקם נובי-ס'ביאט, קראקובסקייה – פשדמייסציה ושוק העיר הישן, וכן התחדשו אלייה אייזדובסקייה (שדרות אויזדוב) ולבשו את תפארתן של העבר. וכן הוקמה מחדש דרך-המלך. אפשר לומר, שהתאהבתי בעיר הזאת ממבט ראשון, אך לא הפסקתי את הקשרים עם שלונסק, והרי חובותיי המקצועיות החריכו אותי לנסיעות תכופות לשם, אך אני השתרשתי יותר ויותר בוארשה. מתקופת שהותי הראשונה חייב אני להנציח את דמותו של פרד. בחר ענק, קל-דעת, בצבא נמצא במקרה. והיות והמעמד הזה לא הרשים אותו כלל, השתדל לבצע את חובותיו לצבא מבלי להעניק להם מאמץ שכלי הקטן ביותר וכל שמנו הקדיש כדי להנעים את שהותו בוארשה, שהוא חשב לתקופת מעבר. לכן הוא ביצע היכריות בקרב כל שכבות האוכלוסייה. ניהל חיים חברתיים סוערים, ביקר אצל מכרים בכל שעות היום והלילה, היא אורח קבוע בבתי-קפה ומסעדות וביניהם יש לציין במיוחד את בית-הקפה "בריסטול" ו"קמרלנה" הייתה זו דרכו המיוחדת להכרת העיר. ומשום שבדרך כלל המסיבות לא התנהלו על חשבוננו, אז לעתים קרובות למחרת היום הטלפונים לא שתקו וחבריו חיפשו אחריו, והוא לא היה נוכח בבית כי עוד לא הספיק להתעורר, או שאם כן, היה מסמן בבקשה להגיד שהוא לא נמצא. פעולה אחת שלו אשר הוא ביצע בלילה חורפי, תעבור בודאי לתולדות האזור וולה, כי שם היה ממקום המפעל שלנו. ובכן, בסיום ההילולה באזור מורנוב, אשר הסתיימה בחצות, הזמין מונית וציווה להביא אותו למפעל. לבוש במדי-צבא, עם צווארון פתוח למרות הכפור, ועניבה רפויה, ובמצב כזה עם סיגריה בפה נכנס לחדר המלתחות, קרא לשומר התורן ופקד עליו לכנס את כל השומרים הממלאים שירות. את המתכנסים העמיד בשתי שורות ואחרי שביצעו אימונים מסוימים לפי פקודתו, פקד על עמידת דום ופתח לפנייהם בנאום. פרד במצב גילופין ידע מצוין לנאום. בדבריו הוא סיפר ושיכנע את המקשיבים לו מה גודל הצורך בשמירת התעשייה בזמן המאבק נגד אויבי העם, ואחר-כך עבר לעניין פעילות נציגי הצבא כצורך מיוחד, דבר שהצדיק את בואו בחצות הלילה. בסיום נאומו ציווה על אימון רחב-ידיים, כולל צעדה, ריצה ואפילו זחילה על-פני השלג – וכל זאת עם נשק. כעבור כשעה, עייף, כאשר עוד מספר בחורים נפלו מרוב עייפות, נפרד מהם בקריאה "הצדעה לחיילים" ! מרוצה מעצמו נסע הביתה וכאן נאחז תרדמה עמוקה שבודאי הגיעה לו. ובינתיים, כשבבקר התייצבתי לשירות, לא מודע ממה שקרה בלילה, חיכה לי מפקד השירות בחברת קצין ק.ב.ו. (יחידת הביטחון הפנימי). בנס הצלחנו לטייח את כל המאורע, כדי שלא יגיע למשרד התובע הצבאי. כתוצאה מכך צריך היה להעביר אותו למקום אחר ולמזלו היה מקום פנוי בשלזיין והדבר נתן לו אפשרות לחזור לאישתו ולהוריו. חשבנו ששם הוא יחיה חיים נורמליים. אך, לצערנו, דבר לא עזר, וגם שם היה שותה יותר מדי וגורם לאי-הבנות. הוא שוחרר מהצבא ולאחר מספר חודשים, כשעבד כאזרח, בהיותו שיכור, נפל מרכבת דוהרת בדרך גליביצה-ביטום, ונהרג במקום. למרות הדברים הללו, היה הוא אדם לבבי וסימפטי, אופייני לאנשי לבוב וכל החברים אהבו אותו.

עוד היום דמותו עומדת מול עיני עם חיוך רחב על הפנים כשהוא מספר משהו בליווי תנועת-יד רחבה כאילו כל העולם שייך לו.

בין כה וכה התקיים טקס נישואים בין ריסיק ויאדזיה אחרי שש שנות חברות. היה זה מאורע משמח מאוד, כי שניהם היו שווים זה את זה. הוא – בחור כהלכה בעל ראש פתוח, יפה-תואר ומוכשר, היא – לא גבוהה אמנם, אך נשית מאוד המוצאת חן בעיני גברים, מוכשרת, עיקשת ואוהבת לעבוד. היה זה זוג עם עתיד טוב. ועבורי היה זה עוד בית אחד שבו יכולתי לבקר ולחוש רצוי, ולהרגיש בו טוב.

באותה תקופה הייתי נפגש עם יורק לינטר ועם אולק נוביצקי – שניהם על רמה, שניהם אינטלגנטיים מאוד. יורק שאותו הכרתי עוד מלימודינו בפוליטכניקה וכן מנסיעותינו לקטוביק, שם זמן-מה אחרי המלחמה התגורר ועזב לטובת וארשה עם הוריו, הכיר כמחצית תושבי הבירה. העובדה הזאת הקלה על תקשורת. וכיוון שהוא אהב להתחבר עם קבוצת אנשים גדולה, גם אני הכרתי מספר לא קטן של אנשים מעניינים. נקודת-איסוף הייתה מסעדה חדשה "פוד-קורנטס" בפינת מ.ד.מ. ורח' וילצ'ה או "נייספודזיינקה" בכיכר הקונסטיטוציה. כאן הייתי רוצה לציין אירוע מעניין מאוד הקשור במהלך בניית העיר. יחד עם העברת אזורים חדשים ומחודשים לתושבים חדשים, נמסרו גם בו-בזמן בתי-קפה ומסעדות שנבנו ונערכו בתנופה ובטעם טוב. במיוחד בתי-קפה היו מתקבלים על-ידי התושבים באהדה רבה, דבר אופייני לוארשה עוד מזמנים שלפני המלחמה כשבשנת 1951 עברתי לגור בבירה, בדיוק אז הסתיים זמנו של בית-קפה "פולוזיה" והתחיל זמנו של "קופציושק" או "קלאב קסיושקי איפראסי" (מועדון הספור והעיתונות) בפינת נובירס'ביאט ואלייה ירוזולימסקה. יחד עם בנייתה המחודשת של מרשלוקובסקה ומ.ד.מ. החבורה עברה לבית-קפה "הוד ארקאדי" "לניספודזיאנקה" ו"פוד-קורנט" ובמיוחד בימי ראשון לפני הצהריים היה באופנה "בריסטול" וכן בית-הקפה ב"גרנד-הוטל" יחד עם "אולימפ" בקומה האחרונה. היה מקובל גם בית-קפה "נובי-סביאט", וכשנבנה מחדש כיכר השוק של "סטר-ה-מסוטטו" נפתח בית-קפה "קרוקודיל" וכן בית-היין של פוקיר. בתקופה האחרונה היה קשה להשיג שולחן פנוי ב"אורופייסקה" ובקיץ באזור לאזיינקי. מקום מיוחד שייך למועדון "פוד גבייזדמי" בקומה האחרונה של מבנה בפינת הוזה ומרשלוקובסקה. היה זה מיזוג מוצלח של בית-קפה ומסעדה. באווירה נעימה, בו בערבים התרחשו מופעים באופיים של קברט וריקודים בליווי צלילים של תזמורת טובה. שיא ההצלחה היה למועדון הזה עת היה בו מופיע ומוביל הזמר הפופולרי בוארשה בשם שטטלר ואחרי מותו, הזמרת בייליצקה העלתה אותו לרמה הדרושה. אני, כמובן, מציין רק את המקומות הידועים ביותר. ויש לציין שכל בתי-הקפה בכל מספרם היו תמיד מלאים במבקרים אם זה ביום או בערב, ולהם היו שווים מבחינת הפופולריות רק מקומות כמו בריכת הלגיה בלזיינקובסקה, שם בקיץ ניתן היה להעריך את יופיין של בנות הבירה וכן "סטדיון דזייסינציוולציה" אשר נפתח בשנות החמישים. שם עברנו חוויות מיוחדות בשעת תחרויות כדורגל הבינלאומיות, או של האתלטיקה או "תחרות השלוש" וכן ריצות ב"סלוצ'ביץ" במיוחד בזמן "הגדול של וארשה". כל מה שסיפרתי מוכיח עד כמה אני, שלא הייתי תושב וארשה מלידה, אלא באתי מאזור המזרח, אשר הגיע לכאן בדרך המקרה, הייתי קשור לחיי הבירה.

יצאתי לשלונסק בתפקיד בתחילת מאי 1953 ובערב אחד פנוי החלטתי לבקר אצל מכריי בבוטום. נפגשתי עם משפחת פרויד בבית-קפה "אורופייסקה" שישבו בחברת מכרים, שאי-אלו מהם הכרתי, אך שמתי לב במיוחד בשחרורות אחת כבת-עשרים. הזמן עבר מהר בשיחה נעימה בה התברר שאותה העלמה היפה נמצאת כאן בביקור ושהיא מתגוררת עם הוריה באופן קבוע בוארשה, ושהיא לומדת שם רפואה. מיד רשמתי לי את כתובתה ואת מספר הטלפון שלה וכבר קבענו פגישה במחצית החודש בבירה. אני זוכר, שנפגשנו ב"נייסהובזיאנקה" בקומה בה התנועה הייתה קטנה יחסית. וכבר אז, ליד כוסות יין וספל קפה ידעתי שהיא מוצאת חן בעיני. במאי נפגשנו מספר פעמים באותו מקום והיות והייתה זאת תקופת התחרויות אירופה בבוקס בוארשה, שהייתי בין האוהדים, אזי הייתי מעדכן אותה בתוצאות הקרבים, שבהם פולין השיגה הצלחה היסטורית. במיוחד בקרבות נגד הרוסים, וקיבלה חמש מדליות זהב, מספר מדליות כסף וארד. היא הקשיבה – בין רצתה או לא – הצגתי את אלז'בייטה, אשר מאוחר יותר כיניתי אלז', בפני חברים וידידים. אני חייב להודות, שרציתי לבדוק, אם חבריי מסכימים עם בחירתי. התחלנו להיפגש עם הזוג רייסיק, צסיה, עם יורק ואולק, והשארנו מספיק זמן לעצמנו. הרבה זמן היינו מטיילים באזור ז'וליבוז'. שעות על גבי שעות הסתובבנו בפארק ליד כיכר הנכים וירדנו לנהר הויסלה. אחר-כך לאורך הנהר צפינו לסירות-גרר השטות באיטן או לסירות-קאייקים לשניים, לארבעה או לשמונה איש הצפות במהירות על פני המים עד שהגענו לנתיקה-ו-ז', עלינו לנובה-מיאסטו, עוברים את בארבאקאו לסטארה מנוסטו והלאה ליד הקתדרלה עד שהגענו עיפים להישען על המעקה בכיכר הזאמק ליד האנדרטה של זיגמונט ולצפות באורות הפרויסילה ולהשתקפותם בנהר.

הזמן עובר לנו מהר ובנעימים. הגיע זמן החופשות. החלטנו להיפגש בסופוט, שם אמורים היו להיות הורי ואימה. חשבתי לנכון להזמין לשם קבוצת ידידיי משלונסק כדי שגם הם יכירו את אלז'. הגיע קארול אם אשתו מוורוצלב ויזיו וסטאשק וכן זבישק עם לוצינקה. כולנו יחד על חוף הים התהוונו מחנה גדול. החופשה הזאת הייתה נעימה עד מאוד, משהו מיוחד ואחר היה בה. ביאסטארה ביכרנו אצל אולה וזדיס' שאותו הכרנו מוארשה, בת-דודה של אלז' עם בעלה, נסענו לגדיניה ולגדאנסק ובערבים היינו יוצאים לריקודים ב"גראנד" או "נדמורסקה" או טיילנו על המזח היפה של סופוט שהיה מלא מטיילים. ערב אחד, קרוב לסיום השהות יצאנו שנינו מסרט אל בית-קפה "נדמורסקה" היה די מאוחר, לכן לא מצאנו שולחן פנוי והתיישבנו ליד הבר. אולי זה טוב, כי אותו ערב החלטתי להציע לה נישואין, ומצב-רוחו הנעים ומבטו האבהי של המוזג ושירותו הנלהב הוסיף לי אומץ. אותו ערב דברתי הרבה אם-כי אינני זוכר באיזה נושא נתפסתי ולבסוף הוצאתי בקיצור מה שהיה על לבי. אבן נגולה מלבי, כי אלז' קיבלה את הצעתי בחיוב ואז קפצתי מהכיסא הגבוה, אחזתי בה ויחד, במצב-רוח ורוד, יצאנו לטייל לחוף הים.

כשחזרנו מהחופשה הכל היה כבר ברור והחלו הסידורים לקראת החופה, אשר כפי שהוסדר, תיערך בחודש דצמבר בזמן חופשת חג-המולד. בהקשר לכך ביקרתי אצל הוריה של הכלה ולאחר מכן, בסוף ספטמבר נסענו לגליביץ על-מנת להכיר את שאר המכרים ואת מכרי-ההורים שלי. אבא שלי, היותו איש חכם ובעל ראייה לעתיד קבע שהחופה שלנו תיערך לפי הלכה דתית. אלז' לא הייתה מוכנה לזה, אבל בסוף, כשחזרנו לוארשה, היא הסכימה. לשם

כך ביכרנו מספר פעמים אצל הרב-הקשיש ברחוב טבארדה, שם הייתה לשכתו בבית-הכנסת היחידי הפעיל בעיר הבירה.

חודש דצמבר הגיע במהרה וימיו מלאים סידורים ועבודה נמרצת לקראת סוף השנה ודאגה להשלמת התוכניות והתפוקה למען הצבא. טקס הנישואין האזרחי נערך מספר ימים לפני החג בלשכת המשרד האזרחי בנובי-ס'ביאט. אולה ורייסיק שימשו לנו עדים ולאחר-מכן הלכנו יחד לבית-קפה "קמרלנה" לא רחוק משם, הצטרף אלנו זדזיסיו העליז ובילינו יחד בנעימים. התגוררנו כבר ביחד בדירה קטנה ברחוב ס'מיאלה באזור ז'וליבוז', ושם הוכן לקראתנו זר של לילך לבן. מאז – זר של לילך לבן הפך למסורת בכל תאריך שנת הנישואין שלנו. בערב חג המולד נערך טקס החופה המסורתית בשקט ובצניעות בבית-הכנסת בו נכחו הוריי. כשיצאנו אבי הזיל דמעה. כעבור הרבה שנים הצטערנו שנכנענו לאווירת תקופת-סטאלין ולא ערכנו חגיגת נישואינו כהלכה בנוכחות כל המשפחה כל ידידינו ומכרינו. יום ראשון לחג נערכה קבלת-פנים בביתם של הורי-הכלה ברחוב מלינוב. ליד הוריה הייתה כל משפחתה של אלז' מוארשה ומקרקוב ומצדנו משפחת פליישר ורייסק. למחרת היום יצאנו לירח-דבש לקריניצי ושם בילינו זמן נעים ויפה תוך סיור במקום שטוף שמש וקור קל של שלג וחורף. השתתפנו במסיבת-סילבסטר ולאחר מכן חזרנו לגליצ'וץ ושם בערב פגשנו חבורת ידידי. היה ביניהם יוזיו וסטאשק, אדס'קו, וויטוס' חבישק עם לוצינקה ומקרקוב הגיעו וייסיה ויורק רוגוב. יום לאחר-מכן הייתה ארוחת-צהרים לידידים ומכרים של ההורים. בערב, עייפים ומרוצים חזרנו עם הורי הכלה לוארשה ונרדמנו בדרך, ליד סוסנוביץ.

ובכן, גם לי היה כבר בית משלי ויחד עם אשתי יצאנו לצעוד בדרך לחיים. לאלז' ציפו עוד מספר שנים של לימודים, ולכן, בזמן שאני עבדתי, היא ביקרה בהרצאות באוניברסיטה או הייתה לומדת עם חברותיה, וביניהן חברתה הנאמנה בס'קה איבנסקה, אשר יחד עם בעלה הנריק היוו זוג ידידינו האהובים. היינו עסוקים בעצמנו, אך העולם הסובב אותנו, הקרוב והרחוק, לא היה בכי טוב. התקיימה המלחמה הקרה, מסך-הברזל המפריד אותנו מן המערב היה בלתי חדיר. דובר הרבה על מלחמה והדבר הטיל צל כבד על פולין ועל האוכלוסייה שעדיין לא התאוששה מהמלחמה שהסתיימה לפני זמן לא רב. על רקע המצב הציבורי-פוליטי בעולם והבלוקים היריבים קבעו השלטונות שכדאי להשתחרר מתלות ביצוא ולשם-כך לייסד ולבנות מפעלי-תעשייה מיוחדים של עצמנו. כתוצאה מכך צריך היה להשקיע סכומי עתק בתעשייה-כבדה במקום להפנות אותם לצורכי התושבים. התעשייה עבדה לצורכי-צבא ולא לצורכי האוכלוסייה. וכיוון שהדברים נעשו בחיפזון, קרו גם פשלות יקרות. למשל: לא נלקח בחשבון עד הסוף ייסוד-חומרי-הגלם וזה היה קשור ביבוא חומרים התחלתיים. בנושא אחר – מיקום המפעלים לא ענה מספיק על הצורך בכוח עבודה ושוב הדבר הזה היה קשור בהבאת מומחים מרחוק והחזרתם יום-יום למקום-מגוריהם. כמו-כן נוסדו מפעלים גדולים מדי בתקווה ליצוא מרבי, והדבר מתחילתו לא היה בר-ביצוע. ומשום-כך הרבה מיליוני זלוטי נזרקו וירדו לסמיון.

הרבה נכתב אודות האווירה ששררה בפולין בתחילת שנות החמישים. תופעה מעניינת הייתה האנטישמיות ששררה בעיקר בצבא ובמיוחד בין היועצים הרוסיים, למרות העמדה הרשמית האוסרת דברים אלה ולמרות, שיהודים תפסו משרות רציניות במפלגה, בשלטון,

בצבא ובביטחון. הייתה זו הצביעות המתחסדת של המדיניות של אותם הזמנים, אשר נתנה את אותותיה לאחר-מכן בצורה לא-אנושית ובלתי-סוציאלית.

ואז נולד מארוס'. כל המשפחה שמחה מאוד, אך המאושר ביותר הייתי אני. אצל רוב חברנו באו לעולם בנות ואני הייתי בטוח, שאלוהים שמע לתפילותיי ונתן לנו בן. כמובן-כל סדרי היום והלילה עברו מהפכה והיה צורך להסתדר מחדש. טוב עשינו שלפני הלידה עברנו לדירה מרווחת יותר ברחוב מרשלקובסקה ליד "בלץ זבויצילה" (כיכר הגואל) וכך חגיגת חנוכת-הבית חוברה לחגיגת ההולדת וכל המבקרים התקבלו בצורה נאותה ומפוארת. וכמו תמיד, עם הולדת היצור הקטן, הכל התחיל לסובב סביבו וכל הקשור אליו היה החשוב ביותר. דברי מזון, טיולים, קאקי, פיפי, רחיצה, בקבוקים וחיתולים ומוצצים – כל זה הפך לסבך אחד גדול, שצריך היה לדעת לשמור עליו ולהימצא בו. אלז' הייתה האם האידיאלית ביותר וכלה מסורה למרק, כמו גם עד היום הזה. אני, אם-כי אהבתי אליו הייתה שוות-משקל יותר, החלטתי לישון על-ידו, כי אלז' בכלל לא ישנה בלילות, עשתה תורנויות לידי עריסתו והקשיבה לנשימותיו. כל תנועה העמידה אותה על הרגלים. כעבור חודש היא הפכה ממש לצל. לכן ישנה בחדר השני ואני ישנתי עם הילד, למדתי להחליף לו חיתולים בעת הצורך ולהמשיך לישון, ובבוקר נערמים לידי הר של חיתולים. ואחר-כך חווינו שנינו כל שינוי בילד: צמיחת שיער, צלילים למיניהם, שיניים, זחילה ומילים. אדון קטן גדל בנינו. היינו עד-כדי-כך עסוקים, שכמעט ולא שמנו לב לשינויים בסביבתנו. כאות-הזהרה היה נאומו של חרושצ'וב המזעזע שהוא השמיע בוועידה ה-XX של המפלגה הקומוניסטית, אשר גילה את כל הזוועות של תקופת – סטאלין. אחר-כך מותו של ביירוט ואחר-כך המאורעות המוכרים לכולם. ביוני 1956 נתן קולו ציבור הפועלים הפולני. בדיבורים ובמעשים, בעיר פוזנ', שתי וועידות זו אחר זו הקוראות בחיפזון להצלת המפלגה והשלטון ולבסוף, באוקטובר, שובו של גומולקה, אשר כביכול צריך היה לסמל את ההפשרה במדיניות הפנימית וכן ביחסים הבינלאומיים בדרך הטובה יותר לסוציאליזם. לא הרבה אז השכילו להבין שיחד עם פינוי היועצים הרוסיים וקבוצה מסוימת של מפקדים בזויים ובתוכם ממוצא יהודי, הפכו היהודים לשעיר-לעזאזל על המשגים שנעשו על-ידי המפלגה, שהשלטון בעצמו הודה בהם. כתוצאה מכך לעיתים קרובות על רקע דמוקרטיזציה של החיים הציבוריים, שהיה אז ממש באופנה, היו ברוב המקרים – היהודים. והנה שוב האנטישמיות נתנה את אותותיה, המוסווית, הדו-פרצופית. הקורבנות שוב נשלכו החוצה לטרף ההמון. אבל גם על רקע זה – והדבר היה בלי ספק חיובי, נולדה העלייה המכונה עליית-גומולקה לישראל.

המתנתי עד שהמפקד שלי נסע לברית-המועצות, ואז הגשתי בקשה לשחרור מהצבא. וכך, בתנאים החדשים והמיוחדים, יצאתי לחיים אזרחיים. וכדי לא לשרוף אחרי את הגשרים, ניגשתי ללמוד מדע חדש, וזה מצד האלקטרוניקה, שאז קיבלה תנופה רחבה בפולין. מה עוד, עניין עלייה לישראל במשפחה לא עמד על הפרק, כי לפי התקנות הקצינים בשירות פעיל יכלו לצאת לחו"ל רק אחרי שהות של שלוש שנים בחיי-אזרחות. וכך התחלתי לעבוד במכון-האלקטרוניקה, אשר עסק במחקר טכנולוגי, והעבודה הזאת הייתה לסעמי.

באותו זמן הבאתי לוארשה את יוזיו, והדבר היה סוכס בינינו מזמן, הוא שהה מספר ימים אצלנו ולאחר-מכן סודר עבורו מקום מגורים במלון טופליו (שרות האוירי) בו היה מועסק.

העיסוק הזה היה הכרחי לצורך רישום אדם המגיע מחוץ לבירה. וזה יכול היה לסדר דווקא המוסד הזה, כעבור זמן-מה התפנתה משרה במכון בו אני עבדתי, הוא עבר לעבוד לשם וכך שוב היינו ביחד.

בתקופה הזאת הוחלט לפתוח מפעל חדש אלקטרוני ואליו הובאו עובדים המעוניינים בכך, מהמכון שלי וכן ממכון התקשורת. היות ושם נוצרה יחידה כימית, דבר זה ענה מאוד על התעניינותנו וכך מצאנו את עצמנו תחת מנהל חדש. כאן נפגשתי בפעם הראשונה עם המנהל שלי, שאותו אחר-כך ובמשך כעשר שנים שיתפתי פעולה ועבדתי איתו. קיבלתי ניהול היחידה הכימית ובחשק רב ניהלתי את עבודות-הארגון והמחקר הטכנולוגי. וכל זאת בליווי העברת מקום העבודה למעבדת מכון התקשורת בבניין הטלויזיה בכיכר וארצקי.

בהיותי עוד בבניין הקודם של המכון לאלקטרוניקה, נכנס אל חדרי איש צעיר בגובה בינוני ופנים מוארכות כמועמד לעבודה ב"טבה" – שמו של המפעל החדש. היה זה רישרד אוסיצקי, בוגר האוניברסיטה בוארשה, מסטר לכימיה. וכבר אז בשיחה הראשונה איתו, שמתי לב על ערכו הגבוה בתור עובד מוכשר בעל ידע יסודי. במשך זמן רב של עבודתנו המשותפת הרושם הראשוני עוד העמיק. ברגעים הקשים עבורי בעתיד הוא הוכיח את עצמו כבעל אופי יציב. עכשיו היינו נתונים בעבודה, אשר הביאה תוצאות טובות. נקודה חשובה לכך הייתה אווירת שיתוף-הפעולה בין הצוות המונה עשרים חברים לעבודה. היה זה הישג לא מבוטל, כי יש לזכור, שצריך היה ליצור את הצוות מקבוצות תחרותיות ביניהן קודם.

מרוס' גדל והיה לילד יפה ובריא, אהוב אבל לא מפונק. אלז' קיבלה תעודת-גמר והתחילה לעבוד במקצועה, חברים התחתנו: סטסיק עם מלגוסיה וגם יוזיו הקים בית משלו דבר זה שימח אותי במיוחד, כי הוא "ילד-המלחמה" היה הכי זקוק לבית. הוא איבד את הוריו בתקופת הכיבוש וללא קשר עם יתר המשפחה, וכדי לא לסכן אותם ואת עצמו, עשה לבדו דרכו בחיים. הודות לרצון חזק וכישרון וכן אינטלגנציה גבוהה, זכה לשמוח וליהנות עכשיו ממשפחתו. כעבור זמן-מה נולד לו בן – פיוטר, שאותו אהב מאוד. בעצמו קיבל סבר-פנים מבוגר ויציב בזכות מצבו הכלכלי המשתפר והולך. דבר זה שימח את ידידיו ומכריו, כי היה באמת מגיע לו.

בקיץ 1960 סיכמנו שהוא יבוא אלינו לקריניצי במקום בו בילינו את החופשה שלושתנו. ביום שהוא הגיע, כעבור יומיים שלושה, אלז' נאלצה לחזור לעבודתה. הרגשנו הייתה מצוינת ומזג האוויר של אוגוסט עזר לנו בטיולנו ומסענו במקום היפה. בצער עזבנו את קריסצי וחזרנו לעיסוקינו היום-יומיים. יומיים אחרי, בגמר יום העבודה, יוזיו נכנס אלי, מצבו ירוד והוא מתלונן על כאבים בזמן הנשימה. לאט לאט ירדנו החוצה, הזמנתי מונית ושלחתי אותו הביתה. בערב הלכנו אליו – יחד עם אלז'. העניין לא היה לה ברור ולכן העברנו אותו לבית-החולים ברחוב צ'רניאקובסקה ושם כתוצאה מצילום הרופאים קבעו אצלו סרטן בחזה הפנימי. הידיעה הזאת נפלה עלינו כרעם משמים בהירים. ידעתי שזה רק עניין של זמן, שאין חזרה. שיקרנו לו, אך חשבנו שהוא מכיר את האמת המרה. העבירו אותו למכון-לטיפול בסרטן ברחוב ובלסקה. הוא רזה מיום ליום. בלב כבד ובמצב זה נאלצתי לעזוב אותו ולנסוע בתפקיד לברית-המועצות לחודש ימים. בעצם היה זה בתפקידו, אך היות ומצב-בריאותו לא השתפר, הוחלט לשלוח אותי. משם דיברתי מספר פעמים עם המשפחה, אך לא סיפרו לי את כל האמת. ידעתי לפחות שהוא עדיין חי, כי את מותו לא

היו מסתירים ממני. חזרתי בעשרים ותשיעי לנובמבר, וכבר למחרת הייתי אצל יודיו. מצאתי אותו בביתו במצב ירוד. הכאבים הכבידו עליו בנשימה ודיבור. הוא

היינו נכנסים למסעדה ליד המסילה. קפה וסיגריה בשבילי, עוגה ותה בשביל מרוס' אחרי ארוחת-הצהרים ומנוחה היינו יוצאים למקום שתייה. כדי ללגום מה"יאן" האהוב עלי, ולפגוש מכרים. אחר-כך טיול וצפייה בברומטר לראות איזה מזג-אוויר צפוי לנו למחרת היום. הערב נועד לי. כשמרק גדל ובחורף שהינו בקריניצה, היינו יוצאים ליאבוצ'ינה, ההר היפה והמעייף. שם, בצמרת, אהבנו את בית-המחסה ומשם בתור תגמול – הירידה החלקה של 20 דקות. אהבנו את קריניצה כי היא הייתה בעלת אופי וסגנון מיוחד, חברה טובה ומסעדות, על רמה, וכל זה העניק חופשה ונופש מעניין ובריא. במקום הראשון היה אצלנו ללא ספק, זקופנה, בירת החורף של פולין, בה ניתן היה, במיוחד בחודש מרץ, לפגוש את כל המכרים. כאן השתמשנו בטקטיקה אחרת: את הימים בראשונים הקדשנו לגובלובקה בכיוון הגשר הקטן ולמטה כדי שרגלנו יזכרו מה זה – סקי, וכשהתרגלנו לתנאים הללו היינו יוצאים דרך קביניצה לקונדרטובה. למרות העלייה והטיפוס המעייף אהבנו מאוד את הנוף הזה ואת האווירה בבית-הארוחה על הקונדרטובה. כאן השתזפנו, ערכנו אימונים במורד ואחר-כך ירדנו למטה ללא הפסק אל קוז'ניצה. לבסוף היינו יורדים מהלה גונסיניצ'קובה ומקספרובה לעתים אל המכתש ולעתים קרובות יותר דרך גוריץ'קובה. ובערב היה לאן ללכת: היה מלא ב"אורופייסקה" ו"אורביס" ובבאר-האופנתי החדש-החלבי – ב"קרופובקה" הידוע במאכליו החלביים המצוינים. את הערבים הייתי מבלה במסעדה ובבית-קפה "אורביס", בווגוטר ינדרוס או "וויירכי" או לצילי התזמורת הטובה ב"בית-התייר". מקום מיוחד היה מיועד ל"פוריי", בו יום ולילה היה מתייצב תור לקבלת שולחן פנוי. עמדנו שם ליד המזנון בו מאחורי חלון הראווה היו מוצגים מאכלים המעוררים תאבון, אצל מבוגרים וילדים. והם, הילדים יצרו את סגל – הסקי שלנו ובמיוחד הבלט בו אדס' של ויצק, מגדה שהיה לה סגנון מיוחד וכן מרוס' שלנו שהשתדל להישתבות אליהם.

ורק, בחורף על סקי ובקיץ על חוף הים בפולין או בחו"ל, למשל ביוגוסלביה היפה. ניהלנו את משק-הבית בשכל ובלי מותרות מיותרות, היינו מרוצים למרות ששנינו עבדנו קשה. לא הייתה לנו סיבה להתלונן על אופי העבודה. היה לנו גם מעגל מכרים טובים וידידים להם הצטרפו לאחרונה טדיאוש ורניה וכמובן, זוסיא. ומי היה חושב, שאנו עומדים בפני שינויים גדולים והיסטוריים, שאת תוצאותיהם אין לנבא, שינויים הנוגעים בעצם ליסוד קיומנו. והנה התקרבה השנה החמישית של המעבדה וצריך לקבוע את המשך פעולתה. סיכמתי עם הנהלת המפעל לאגן ביוני סימפוזיון שיהיה בו טקס הענקת ציוני הצטיינות לעובדים. ובאופן אישי סיכמנו עם כל העובדים לערוך מדמי-החבר ארוחת צהרים משותפת במועדון "ריצ'רסקה" ב"סטארה-מיאסטו". בתחילת אפריל פתחנו בהכנות.

הגיע יום ה-5 לינוי 1967, בבוקר, כרגיל, אני שומע ברדיו ונודע לי שפרצה מלחמה בין ישראל למצריים. שירות הידיעות הפולני, בהסתמך על מקורות מקהיר מודיע, שהצבא הישראלי המכונה "התוקפן", נסוג תוך התקפות אמיצות של יחידות העל המצריות בכל קווי החזית, ושחיל-האוויר המצרי, למרות התנגדותו של האויב, הפציץ את כל הערים החשובות של ישראל. מגישים אפילו את האבדות הענקיות בנשק, בטנקים ובמטוסים של ישראל

ואבדות קטנות של המצרים. האמת היא, שלא האמנתי בכל זה, אבל הייתי חרד ומודאג, ששם שוב אין מנוח ושוב יהיו קורבנות. העיתונות חוזרת על מה שנאמר ברדיו. ובערב לונדון מודיעה על ההפך מכל מה שנאמר, עד כדי כך, שהדובר חש כאילו בהפתעה. מורגשת התפעלות ואפילו הזדהות. חיל-האוויר המצרי פסק בעצם להתקיים ובסיסי חיל-האוויר שלהם הושמדו. הידיעות החדשות של רדיו פולין אופיינים מאוד ומסתמכות לא רק על מקורות מיצריים, אלא גם על רויטר ועל א.פ.פ. וכך האוכלוסייה מקבלת, את האמת כביכול. האוכלוסייה ברובה מסמפת את הצד הישראלי. הדברים המעניינים ביותר מגיעים ביומו השלישי למלחמה, רדיו, טלוויזיה ועיתונות בפולין, ללא שום הסבר, מגישים ידיעות מקהיר, מתל-אביב מלונדון ומפריס. התבוסה ידועה היטב ומשמיעים גם ויכוחים אודות איכות הנשק והתחמושת שנשלחו מזה זמן-רב למצריים על-ידי ברית-המועצות.

החיים נמשכים ובשבת ה- 10 ליוני, בהתאם לתוכנית, נערך הסימפוזיון. הציונים בעלי ערך רב והחומר המוצג יעזור בהחלט בעבודתו העתידה של המפעל. אחרי ההפסקה וסיור האורחים במפעל. נמשך הויכוח, אשר מסתיים בשעה שתיים בערך אחרי הצהריים. אנחנו נוסעים העירה ונפגשים בארוחת-צהריים משותפת אשר נערכת באווירה טובה ונעימה ומסתיימת בערב.

במחצית יוני התקיימה הוועידה ה- 11 של הארגונים המקצועיים, באולם הקונגרסים בוארשה. לפני הפתיחה נאמר, לגומולקה בהופעתו ביום הראשון של המפגש יגיש בעיות חשובות. בערב בטלוויזיה משדרים את האירוע מהיכל התרבות משתתפי האסיפה עומדים על רגליהם ומוחאים כפיים לוויסלב העולה על הבמה. החלק הראשון – כמקובל, ובנושאים בינלאומיים, מקום ראשון נתון למזרח הקרוב. הנואם זועם בהערכת "מלחמת ששת הימים". ישראל מוגש מספר פעמים בתור תוקף ונוצח, כמובן, הודות לעזרה האימפריאליזם הבינלאומי והציונות החדשה. מיד אחרי-כן הוא קובע במלא הסמכות שבארצו פועלת רשת רחבה של גייס-חמישי ציוני, אשר חובה לחסל. נשמעות מחיאות-כפיים סוערות שמתחילות מיושביו הבמה ועד השורה האחרונה באולם, והטלוויזיה בחשק רב עוברת בין השורות. ההסכמה מוחלטת. מספיק, אפשר כבר לכבות את הטלוויזיה. זה בדיוק היה החלק החשוב עליו דובר קודם.

בשיחותיי עם מכריי וידידיי מורגש חוסר הבנה, מבוכה ובלבול. וגם אני בעצמי אינני מסוגל להבין את המתרחש. מה עוד שרק אתמול הוזמנתי להנהלה והוצע לי לקבל על עצמי משרה של טכנולוג ראשי. וזה סימן להעלאה בדרגה מפורשת, אך אני עוד לא הייתי בטוח בקבלת המעמד הזה, ואפילו נסענו לגליביץ כדי להתייעץ באבי. אבא ביסודו התנגד באומרו, שאין להתרחק מיסוד עבודתי, שאני צריך להתמחות בכימיה ואף לשאוף לעבודת דוקטור, העמדה שלו התבססה על מקצוענות שלי. לאחר שיקול-דעת העברתי את עבודתי וסמכותי וכן את כל הקשור לעבודה לממלא-מקומי רישרד אוסיצקי, וביום ה- 1 ליוני 1967 עשינו שנינו חריש עמוק, אשר הביא כעבור מספר חודשים תוצאות טובות, בחודש נובמבר, בעצרת לרגל המהפכה הסובייטית קיבלתי תעודת הוקרה עבור עבודתי המקצועית והציבורית ולפני-כן – אות למצטיינים מטעם האיגוד המקצועי. הכל, כאילו, בסדר. הפעם יצאנו לחופשה בפברואר לקריניצי, כי במרץ עלי לצאת בתפקיד לבלגיה.

ובינתיים התרחש משהו סביב המחזה "דזיאדי" של מיצקייביץ בתיאטרון הלאומי. בוארשה טובבת השמועה שהאולם מלא עד אפס מקום ומחיאאות הכפיים בפני המסך הפתוח סוערות וללא הפסקה. המחזה הורד מהבמה, אסיפה מיוחדת של סופרים בקרקובסקה פשדמייסציה. בשמיני למרץ החלו התפרעויות של סטודנטים. אצלי בכיס נמצא כבר הדרכון לבלגיה, אך אני רואה שהמצב איננו ברור. מחלוני בביתי במרשלקובסקה אני צופה לקבוצות גדולות של סטודנטים מפגינים וכן יחידות משטרה המנסה לפזר את הנוער. בעשירי למרץ אני נאלץ לצאת לחו"ל בלב כבד, כי אינני מסוגל להתמצא בכל המאורעות – בעצם כמו הרבה אחרים. בבלגיה, בה לפי התוכנית היינו שלושתנו הכל בסדר, המארחים נעימי-פנים מאוד. הם לא שואלים על המתרחש בארץ. לא היה לי רדיו אתי ולא יכולתי להקשיב לידיעות מוארשה או מלונדון. העיתונים המתקבלים בשגרירות, שמגיעים באיחור, מביאים ידיעות מעורפלות, והעיתונים המקומיים מסבירים את הנעשה בפולין כפעולה נגד האינטלגנציה ונגד היהודים. עוד לא האמנתי, אך כבר החלטתי. אני חוזר ואומר לאלד' בשדה התעופה באוקנציה, שאם פעולה כלשהי תיגע במישהו מאיתנו, אנחנו נוסעים.

בעבודה המצב לא ברור, אם-כי אני אישית לא חש בדבר. ורק לעתים קרובות יותר מסתובב במפעל איש הביטחון השומר עלינו וגם העובדה ששמי לא מופיע ברשימת התורנים ליד הטלפון אחרי העבודה בעקבות מצב-הכוננות המוצהר. ובארץ מתקיים צייז-השדים. אנשים מפסיקים את עבודתם, נערכים חיפושים בבתיים ומעצרים. ברובם הדברים פוגעים ביהודים. ביום העשרים ושלישי באפריל הייתי בשלונסק מטעם תפקידי, וביום שאחריו בסקבינה, לשם מגיע אחד העובדים. בזמן ההפסקה בין הדברים בזמן הכינוס הוא קורא לי הצידה ומודיע, שביום שקדם התקיימה אסיפת המפלגה, הותקפו אי-אלו אנשים משטח המפעל. אחדים-לפי שמות ואחרים – ללא שם. הכל היה מותר. וכך, למשל, אחד החברים בשם פופיס, צעקן ידוע, שלא יודע לעבוד, התחיל לנאום ברחבות ולציין אודות האנשים אשר שתו וודקה בעקבות הניצחון של ישראל ושמוחו על-כך בחברת שותפים רבים. ועוד – שבמפעל נמצאים אנשים שקיבלו אישורים לצאת לחו"ל ועוד, ועוד. ובמיוחד, העניין האחרון הופנה לי אישית. הם נזכרו בארוחת-הצהרים המשותפת ב"ריצרסקה" אחרי הוועידה. האמת היא, שהתעצבנתי קמעה, אך חזרתי להיות מיושב ושקט. ואף נכנסתי בדרך חזרה למשפחת מכרים בקרקוב, למרות שחזיתי לתוצאות מהביקור. למחרת היום, טלפנתי למנהל – מר אופז'ונדק – לבקש פגישה כדי לברר את המצב. הוא קבע, שהזמן לא מאפשר פגישה ויעץ לי להמשיך ולעבוד כרגיל.

המצב במדינה הפך ממש בלתי אפשרי. אפילו גומולקה עצמו רצה לעשות משהו, כי ראה פתאום מה קורה, אבל הצעקנים לא אפשרו לו, לכן צעד הלאה בקו הקודם, אשר בחלקו הגדול הובילו אנשי מוצ'ר וכך החלה העלייה השלישית שלאחר המלחמה, המכונה "עליית מוצ'ר". ביום השלישי במאי, בזמן הדרכה וקבלת דו"ח שבועי מהעובדים הפיקודיים שלי, מנהלי המחלקות, מטלפנת בתיה, מזכירתו של המנהל הראשי ומודיעה לי שאני מוזמן לשעה עשר, היה זה מספר דקות לפני עשר, לכן קיצרתי את הישיבה ונכנסתי אליו לחדרו, שקט ורגוע כי קיבלתי כבר את ההחלטה. אופז'ונדק מזמין שאשב והוא בעצמו, מעוצבן, מהלך בחדר הלוך וחזור, כשהוא מוריד ומחזיר מבלי לחוש, את טבעת – הנישואין שלו.

לבסוף הוא אומר, שחייב לפנות אותי מעמדתי, כי קיבל פקודה כזאת בכתב, ומראה לי את המכתב. ובכן – מטעם המשרד המוכר – מ.ס.ו. הם כותבים יפה: להרחיק אותי מעניינים סודיים ! ולא מציינים את הסיבות.

אז מה אתה, אדוני המנהל, מציע לי אחרי עשר שנות עבודה פורייה, כפי שאמדת בעצמך לפני זמן-מה ? הרי ידעת שלא אסכים, נגולה אבן מלבי, כי כנראה אסור היה לו להציע אפילו את זה. בתיה מביאה קפה ואנחנו עוברים לסדר העברת הסמכויות והעבודה שיימשך שלושה ימים. ולבסוף אני מרגיע אותו. אל-תיקח ללב אדוני המנהל. עכשיו צריך כוח עמידה בפני דברים רבים, שיבואו עליך. אני חוזר לחדרי ומזמין את אוסיצקי. הוא החוויר וצריך היה להרגיע גם אותו. אבל זהו, אין מה לעשות. העברתי אליו את כל דברי הדואר והתחלתי לחסל את העסק. באותו יום עצמו, בצהריים, אופז'ונדק בנוכחותו של טולק, המנהל הטכני, שהיה גם מנהלי הישיר, מודיע על השינויים בסדר המנהלים הנמצאים תחת פיקודי מבלי להצביע על הסיבות. מסכן, בעצמו לא ידע, כי לא אמרו לו ואיש לא שאל, לכן הדבר הקל עליו. ולבסוף הודה על עשר שנות עבודה משתפת ומאמץ לא מבוטל. ביום החמש-עשרה למאי חתמתי על המסמכים הנוגעים לדבר, נפרדתי מהמנהלים ומחברי. המנהל הראשי היה אותו יום מהבוקר בהתאחדות. הזמנתי לשעה עשר את כל הצוות כולל אלה מהמעבדה. יום לפני-כן קבלתי טלפון מהמפלגה, ובה בקשה שאסדר את העניין בשקט ובצניעות, ידעתי. נפרדתי מכל האנשים שאתם עבדתי יחד במשך הרבה שנים, לקחתי את הפרחים שקיבלתי, התיישבתי במכונית ונסעתי לאלז'. אומרים שנכנסתי לחדרה בקופת-חולים וצבע פניי היה ירוק-צהוב. סליחה, האם אפשר היה להיראות אחרת ?

פרק 6 – אפילוג

התחלתי חיים בבית, כמו גמלאי. במשך שלושה חודשים שילמו לי משכורת כרגיל מבלי לדרוש שום עבודה תמורתה. לכן עסקתי בסידורי הבית. כעבור חודש התייצבתי בפני המנהל לקבלת הערכה ויש להודות שהוא העניק לי אותה טובה מאוד. על-מנת להשתיק את מצפוני התייצבתי בפני שורה של אנשים שהכירו אותי במכון ואשר היו קודם לכן מקבלים אותי ברצון לעבודה, ועכשיו אמרו לי בגלוי, שאינם יכולים לקבל אותי ושיש להם הרבה קשיים בהמשך העסקת עובדים ממוצא יהודי, אשר עובדים אצלם כבר שנים רבות, עובדים מסורים בעלי ערך-רב ללא בעיות והערות. והנה – הכל היה ברור ורק אלז' לא הייתה מסוגלת להסכים לזה.

היתה לנו מטרה ברורה: התחושה שפגענו בי בצורה לא צודקת ולא מבוססת, האווירה ההולכת ומחמירה בעבודתה שלה, אם-כי היא נשארה עדיין בעמדתה, הרי היה לנו בן מתבגר, עליו רצינו להגן מפני זעזועים כאלה וכן מפני הרגשה להיות אזור מדרגה שנייה. חייב הייתי להקים ולבנות בית על בסיס בריא יותר. והיינו צריכים לעזור לו. ולכן התחלנו להתכונן לעזיבת פולין באופן שיטתי ועקבי עד למועד שקבענו לנו, עד לסוף-השנה. בעקבות החלטתנו התהוו הרבה ויכוחים במשפחה ובקרוב ידידים, ובמיוחד אלו האחרונים לא יכלו להבין את יסוד הבעיה ואת אופיים של השינויים המתהווים בארץ והיו מבולבלים לגמרי באשר לפעולות השלטון. הם לא הבינו שגם לנו ההחלטה הייתה קשה, כי הרי אנו משאירים כאן את הורינו, אשר לא היו מוכנים עדיין לעזוב ושכבוא הזמן היינו מצווים להיות להם תמיכה. אך חוש האחריות וההכרח היה גדול מדי כדי שנוכל לנות את ההחלטה. בחודש אוגוסט בהתאם לתוכניתנו, יצאנו לחופשה. תכננו שהות ביוגו סלבה, אך היות וכבר הייתי "מצורע", לכן לא קיבלתי דרכון כנראה מתוך רשע זדוני. אלז' ומרק כן קיבלו, והם, כמובן, ויתרו. בילינו בנעימים את החופשה באזור מאזורי ונסענו במכונית שלנו לאורך החוף עד לשבינואוס'ציה. השהות כאן הייתה נעימה ביותר. ובדרך חזרה נסענו בנתיב פומוז'ה המערבי, בידגושטיים וטורון עד לוארשה. היה זה מסע הפרידה שלנו מפולין, בה יש הרי הרבה מקומות יפים.

ואחר-כך הכל הלך במהרה. ואפילו לא נאלצנו לחכות הרבה זמן לקבלת דרכון, זה לקח רק 6 שבועות. חיסלנו את דירתנו, ארזנו כל מה שמותר לקחת אתנו ומספר ימים התגוררנו אצל הדודה במוקוטוב.

חיינו כמו בחלום. עוד פגישות אחרונות עם ידידנו המסורים ביותר, והם כל הזמן חשבו שמשוהו עוד ישתנה. נפרדנו מהם בעצב, כי לא ידענו אם עוד אי-פעם ניפגש. הרגעים הקשים ביותר – פרידה מההורים, אשר תלו בנו הרבה תקוות והנה המציאות הכינה להם הפתעה גדולה והעמידה אותם בפני מבחן-חיים כבד.

היום הוא ה- 14 בדצמבר 1968. אנו נפגשים עם הרוי אצל החתנים לארוחת-צהרים. משוחחים, כאילו, בחופשיות, אך כולנו בתוכנו עצובים מאוד, וכן בגלל האי-ודאות לקראת

הבאות. חוזרים למוקוטובה ומעמיסים את המזוודות על מכוניתו של רייטיק. בתחנת הרכבת של גזנסק נמצאים ההורים ויתר בני המשפחה וכן ידידים. אחרים נפרדו מאתנו בקרקוב ובשלוונסק. חיבוקים אחרונים, נשיקות ואני עם מרק עושים מאמץ להיראות גיבורים. אלז' – האישה – לא מחזיקה מעמד. ההורים משני הצדדים נוסעים אתנו עד לגבול. הרכבת יוצאת לדרך ואנו עומדים בחלון ומנפנפים בידיים עד שהרציף נעלם מעינינו. ברכבת איש לא עצם עין. בסוסנוביץ עוד מגיע סטשק להיפרד. הגיעה שעת חצות, הרכבת איחרה בשעתיים. בקטוביץ נכנסים אנשי המכס לקרון חיבוקים אחרונים עם הורינו. עוברים לקרון אשר מגיע רק עד לז'בז'ידוביצה. ברציף הם רוצים עוד פעם לגשת לחלון, אך לא מרשים להם. אני עוד רואה את עיניו הדומעות של אבא. הפעם האחרונה. לא ניתן לי יותר לראותו. כיוון שהרכבת איחרה, לכן קיצרו את שהותה בגבול, עד כדי כך, שאיש המכס לא הספיק לבדוק את כולם. מבט אחרון על ההורים העומדים מרחוק. מסכנים, נשארו לבד. ואנחנו, כמייצגי העם הנבחר, פנינו לכיוון הארץ המובטחת, היא ארץ כנען.